

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ

Szerkesztői előszó – bár e műfaj több nemzetközi folyóiratban meglehetősen elterjedt, sőt közkedvelt, a *Tér és Társadalomban* talán még szokatlannak találja az olvasó, ezért némi magyarázatra is szorul.

A *TÉT* interdiszciplináris folyóirat, így a geográfia mint a tér és társadalom sajátos összefüggéseit vizsgáló tudományág – elsősorban empirikus, ritkábban elméleti – kutatási eredményei is gyakran helyet kapnak benne. Jóval kevesebb figyelem irányul a diszciplína tudományelméleti kérdéseire, pedig azok a tudományos életen kívül álló olvasóközönség számára is tanulságosak lehetnek. A társadalomföldrajz gondolatrendszereinek, alkalmazott társadalomelméleteinek, módszereinek megújulása, az erről folytatott vita az alkalmazott kutatásokra, azok gyakorlatban hasznosítható eredményeire is kihat. Márpedig a 2002 júniusában a Regionális Kutatások Központja ill. annak Alföldi Tudományos Intézetének közreműködésével Békéscsabán megrendezett *3. Nemzetközi Kritikai Geográfiai Konferencia* egy ilyen megújulási lehetőségre nyitott kaput, s ráadásul – a 40 országból érkezett 180 résztvevőjével – a szakma legnagyobb magyarországi összejövele volt az utóbbi egy-két évtizedben. Ezért bepillantást kívánunk adni róla azok számára is, akik nem voltak jelen. Mégsem valamiféle „konferenciakötetet” tart a kezében az olvasó, még akkor sem, ha a közölt tanulmányok zöme ott elhangzott előadás vagy a konferencia tanulságainak értékelése. Valójában magáról a *kritikai geográfiáról* mint a társadalomföldrajz egy viszonylag új irányzatáról szeretnénk információkat nyújtani, eredményeiből néhányat felvillantani. Mivel témagazdagsága, filozófiai sokszínűsége miatt egy átfogó kép felvázolása az adott keretek között teljesen reménytelen vállalkozás, ezért olyan írásokat válogattunk, amelyekben tetten érhető az irányzat legfontosabb elvei, de amelyek kifejezésre juttatják a legmarkánsabb véleménykülönbségeket is, nem egyszer egymás nézeteinek szigorú bírálatán keresztül, vagyis a kritikai földrajzra jellemző „önkritikát” megvalósítva. Ezért csak így együtt rajzolják ki a kortárs kritikai földrajz lényegi elemeinek még így is rendkívül elnagyolt vázlatát, vagy még inkább, néhány fontos mozaikját.

A kritikai geográfia a társadalomföldrajzban kifejlesztett és használt eszmék, koncepciók és gyakorlatok kiterjedt halmazát jelenti. Azok az *elkötelezettségek* kötik össze az „elemeket”, s formálják egy irányzattá, amelyeket részben vagy teljességében a magukat kritikai geográfusnak tekintett kutatók felvállalnak. Közéjük tartoznak az itt kiemelték, melyek a hazai olvasók egy része számára nyilván meglehetősen szokatlannak tűnnek:

- A kritikai geográfusok kiállnak a diszciplínán belüli és kívüli emancipációs politikák mellett, s kutatásaikkal (is) támogatni kívánják a progresszív társadalmi változásokat, az ilyen változásokért küzdő mozgalmakat. Tanulmányaik ezért mélyen beágyazottak azokba a *politikával* átszőtt társadalmi jelenségekbe és folyamatokba, amelyek életünk részét képezik. Ezt példázzák *Minca* vagy pl. *Mizuoka* írásai, melyek – a magyarországi olvasó számára ta-

lán meglepően – a mindennapi politikai valóságból vezetik le mondandójukat. Ugyanígy szokatlan lehet az is, hogy a konferencián külön panelvita foglalkozott a 2001. szeptember 11-i események hatásaival, illetve azzal, hogyan építsük fel a terror földrajzát, hogy ezzel is elősegítsük az igazságért vívott harcot, amint ez *Hansen*, valamint *Kirsch* és *Saunders* összefoglalójában olvasható.

- Mindebből következően, a kritikai geográfusok azokhoz a társadalomtudósokhoz csatlakoznak, akik nem hisznek a tudomány *értéksemlegességében*, a „sehonnan” ártatlan magaslataiból szerzett teljes („objektív”) tudásban. Így nem véletlen, hogy *Minca* oly nagy jelentőséget tulajdonít a különböző társadalmi közegeknek, amelyekben a kutatók élnek és dolgoznak, s amelyek a kritikai cselekvés lehetőségeinek is keretet szabnak. Ezért az is legfeljebb számunkra szokatlan, hogy a szerzők – mint jelen esetben *Minca* mellett *Best* is – gyakran közreadják: ők pontosan „honnan” nézik a világot, hol (milyen társadalmi közegben) szerezték tapasztalataikat.
- Az emberi jogokat csorbító fennálló rendszerek elleni társadalmi változásokért küzdő politikai mozgalmakat támogató kutatások – a kritikai elméletek széles körének kifejlesztésével, s azok földrajzi vizsgálatokban és politikai gyakorlatban való alkalmazásának igényével – csakis *releváns társadalmi kérdésekre* irányulhatnak. Hogy pontosan mik ezek a kérdések, s hogyan közelíti meg őket a kritikai geográfia, arról legalább jelzés szintjén bepillantást adnak a konferencia nyolc fő témájából hétnek a koordinátorai által írt rendhagyó beszámolók – sőt *Ramírez*, valamint *Desbiens* jóvoltából –, témajavaslatok. (Sajnos, a feminista földrajz „címszava” alatt folyt vitákról nem kaptunk összegzést, de annak néhány lehetséges problémafelvetésébe betekintést nyújt a két másik kritikai szemléletű könyv mellett kifejezetten ebben a témában írt kötetről itt közölt recenzió.) Egészen biztos, hogy a vizsgált kérdések egy része nemhogy szokatlannak látszik, de némelyek egyenesen kizárják őket egy szűken értelmezett földrajzi diszciplína lehetséges kutatási területei közül. Mint az itt közölt írásokból kiderül: a kritikai geográfusok számára vita tárgyát képezte egy-egy téma társadalmi relevanciája, a kutatásban képviselt szemlélet kritikai jellegének erőssége, de az fel sem merült, melyik diszciplína „privilegiuma” az adott probléma megismerése, megértése.
- A kritikai geográfiának bizonyos értelemben új és hangsúlyos eleme az *internacionalításra* törekvés. Ez részben magában foglalja a kutatók sokféleségével és egyenlőtlen lehetőségeivel való foglalkozást. Az előbbi elfogadattása s az utóbbi csökkentése érdekében hozták létre a *Nemzetközi Kritikai Földrajzi Csoportot* (ICGG), amely a tudományos világon belüli aktivitás fontos eszköze, ezért kapott helyet ebben az összeállításban a bemutatása (*Painter*). Ugyanígy, a csoport „Szándéknyilatkozata” is jól jellemzi a kritikai geográfiát, helyette azonban itt már a róla szóló élénk panelvita tapasztalatait, illetve értékelését közöljük (*Mizuoka*).

Ezen a ponton – a „közös” elkötelezettségek kiemelése után – pedig már arra kell a vendégszerkesztőknek felhívnia az olvasó figyelmét, hogy a kritikai geográfia *filozófiai pluralizmust* képvisel. Épp befogadó jellege miatt az alkalmazott társadalomelméletek egyfajta eklekticizmusa jellemzi, s míg egyfelől nem cél valamegy elmélet privilegizálásában konszenzusra jutni, másfelől a magukat kritikai geográfusnak nevezett kutatók – a magyarországi viszonyok között szintén szokatlan módon – keményen bírálják egymás munkáját, szemléleti módját is. Ez jellemezte a békéscsabai konferenciát is, s ezt próbáljuk érzékeltetni *Amin* és *Mitchell* írásainak „egymás mellett” publikálásával. *Amin* plenáris előadásában felvázolt Európa-eszméje megfelelni látszik a kritikai geográfusok szándéknyilatkozatában közölt, elérni kívánt társadalomkép egy fontos követelményének, nevezetesen a különbözőséget elismerő (dicsérő), és a másság alapján társadalmi és gazdasági prosperitást nem korlátozó társadalomnak. Csakhogy *Mitchell* szerint ő nem vállalja fel, hogy „belebonyolódjunk” egy jobb világ megteremtéséért folytatott harcba – kritikaisága így csupán egy szakértői bírálat, „óvatos megfigyelés” marad. A két fajta vélemény együttélését jól mutatták a konferencia alatt a „kritikaiság” mibenlétéről folytatott viták, amelyek néhány pontja fellelhető *Mizuoka* összefoglalásában. A különbségek leginkább mégis *Smith* tanulmányában követhetőek, annál is inkább, mert az ugyan egy korábbi konferenciára készült, máig nem veszítette el aktualitását. Sokakat vonz azzal a véleményével, hogy a kritikai geográfiának az eddiginél sokkal világosabb és egyértelműbb fókuszpontra van szüksége.

Hogy a magyar résztvevők kutatásai mennyiben felelnek meg a *kritikai* jelzőnek, az elsősorban az Európa geopolitikáival foglalkozó szekciókban és panelvitákban derült ki (*Bialasiewicz*), de az itt közölt konferencia-értékelések egy részében is véleményt formáltak róla (*Kirsch* és *Saunders*; *Best*). Hogy végezetül maguk a magyarországi résztvevők hogyan élték meg a vitáktól átfűtött konferencián való részvételt, arról *Nagy* írásából, hogy milyen módon működhet a kutatói aktivizmust elváró, a kritikai geográfia sajátos alkalmazott kutatását megvalósító „népföldrajzi projekt” hazai körülmények között, arról *G.Fekete* tollából, s hogy a kritikai földrajz vajon miért csak a megszületés fázisában van, arról e sorok írójának tanulmányából kaphatnak ízelítőt az érdeklődők.

Olvasóink számára az itt közölt írásokban feltehetőleg a legszokatlanabb – de remélhetőleg ezért a legizgalmasabb – épp a megközelítési módokhoz, társadalomelméletekhez köthető *vita*. A hazai geográfiában, de mondhatni valamennyi tértudományban talán épp ezek a fajta viták hiányoznak leginkább. Ezért végül fontos kiemelni: a konzervatív geográfiával egyet nem értők számára a kritikai geográfia egy megújulási lehetőség. Választani azonban nem e kettő közül kell, illetve lehet, hisz számos más lehetőség is nyitva áll. A legfontosabb ma még az, hogy valóban lehessen választani, az egyes irányzatok melletti elkötelezettséget felvállalni, s a bennük rejlő különbözőségeket nyílt ütköztetésével a tér és társadalom komplex viszonyának megismerését képesek legyünk elmélyíteni. Reményeink szerint a *TÉT* jelen száma ezt a célt szolgálja.

Timár Judit
vendégszerkesztő